

УДК 351.82

М. Ю. Порвін,
аспірант, Академія муніципального управління

КОМПЛЕКСНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЙ КЛАСТЕРНОГО МЕХАНІЗМУ ТА СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ

Визначено інструменти регіональної промислової політики. Обґрунтовано пріоритетні напрями регіональної промислово-інноваційної політики України.

The instruments of regional industrial policy are certain. Priority directions of regionally innovative policy of Ukraine are grounded.

Ключові слова: державна політика, інновації, інструмент, кластер, механізм, напрям, промислова політика.

ВСТУП

Розвиток промисловості органічно пов'язаний з територіальною трансформацією продуктивних сил. Тому виважена промислово-інноваційна політика регіонів є однією з важливих передумов забезпечення економічної стабільності України. Можна сказати, що успіх соціально-економічного розвитку регіонів країни залежить від наявності та ефективної реалізації продуманої промислової політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На актуальність проблеми структурного розвитку промисловості як пріоритету державної політики вказують численні теоретичні дослідження й узагальнення як вітчизняних учених, зокрема, таких як: О. Алімов, О. Амоша, І. Андел, Б. Андрушків, Ю. Бажал, С. Біла, Л. Беззубко, М. Білик, В. Бодров, Р. Бойко, М. Бутко, З. Варналій, О. Веклич, М. Гаман, А. Гальчинський, В. Горник, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, Б. Данилишин, Я. Жаліло, М. Корецький.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- визначити інструменти регіональної промислової політики;
- обґрунтувати пріоритетні напрями регіональної промислово-інноваційної політики України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Україні, в якій регіональна промислова політика перебуває на стадії становлення, необхідно враховувати багатий досвід країн Європейського Союзу щодо її реалізації. Так, основні напрями регіональної політики європейського співтовариства, куди входили і напрями промислової політики на регіональному рівні, були викладені у лютому 1987р. в доповіді Європейської комісії [6]. Регіони визначались як відсталі, депресивні та прикордонні. Відсталіми прийнято вважати регіони, які мають традиційно низький рівень життя порівняно з основною масою регіонів країни. Як правило, для таких регіонів властивий тривалий застій, низька ефективність господарської діяльності, недиверсифікована галузева структура промисловості, недостатньо розвинута соціальна сфера. Депресивні регіони принципово відрізняються від відсталих тим, що при недостатніх нинішніх соціально-економічних

показниках у минулому ці регіони належали до розвинутих регіонів країни. Як правило, вони мають досить високий рівень виробничо-технічного потенціалу, значну частину промислового виробництва у структурі господарства, кваліфікованих кадрів [5, с. 31]. Але з різних причин (через зниження попиту на основну продукцію чи зниження її конкурентоспроможності, вичерпаність корисних копалин) такі регіони втратили своє колишнє економічне значення. При цьому тривалість і глибина регіональної депресії визначається складом тих галузей виробництва, криза в яких стала основною причиною поширення депресії на всю економіку регіону. За цією ознакою депресивні регіони можна поділити на старопромислові, аграрно-промислові та видобувні. Як правило, причиною утворення депресивних регіонів є трансформація економіки країни в рамках перехідного етапу. Старопромислові регіони потерпають зазвичай від розірвання економічних зв'язків, скорочення державного замовлення на продукцію оборонного призначення, дисбалансу цін. Як правило, старопромислові регіони характеризуються комплексом спільних ознак у різних державах. Видобувні депресивні регіони виникають, як правило, у локальних гірничопромислових та лісопромислових зонах, що розташовані у малозаселених територіях держави. Домінуючою проблемою вказаної групи депресивних регіонів є відсутність можливості для створення альтернативних виробництв, необхідність підтримувати функціонування інфраструктури, організація переселення надлишкового населення.

Поняття "прикордонний регіон" передбачає, що його територія відчуває суттєвий вплив державного кордону. В нових прикордонних регіонах виникає необхідність зміни конфігурації транспортних та інженерних комунікацій, переорієнтації економіки, зміни режиму природокористування тощо. Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків прикордонних регіонів повинен компенсувати їх віддаленість від економічних центрів держави, але, з іншого боку, це не повинно створювати проблеми для внутрідержавних міжрегіональних економічних зв'язків [6].

Згідно з такою класифікацією, в сучасній регіональній політиці країн Європейського Союзу виділяють основні напрями реалізації промислової політики, в кожному напрямі розроблені міжнародні програми, які стосуються кола спільних

для певної категорії регіонів проблем. А вже в них визначені так звані "полюси зростання" та "полюси розвитку", що формуються на основі динамічних галузей виробництва (машинобудівної, хімічної, електротехнічної промисловості та ін.). Згідно з Ф. Перру [6], господарські одиниці, що функціонують у таких галузях, справляють динамічний вплив на навколишнє економічне середовище, тобто підвищують попит на продукцію пасивних галузей (легкої промисловості, сільського господарства тощо) та спричиняють формування полюсів розвитку на даній території. Подібні "полюси" на різних територіях тяжіють один до одного, а відтак, між ними поступово встановлюються економічні зв'язки, тобто виникають зони розвитку. В свою чергу, зони розвитку об'єднуються завдяки комунікаціям і створюють складну систему взаємовигідних господарських структур, які можуть виходити за межі країни. Як бачимо, сучасна регіональна промислова політика країн ЄС прямо інтегрує з інноваційною та науково-технологічною політикою, започатковується на спільних принципах економічного зростання на інноваційній основі.

Дослідження показують, що в Україні регіональна промислова політика в основному зводиться до пом'якшення диспропорцій в регіональному розвитку. Тобто є прагнення (в основному на законодавчому рівні) розробити та втілити в життя комплекс заходів щодо ліквідації нерівномірностей територіального розвитку, особливо в депресивних та відсталіх регіонах. І лише на концептуальному рівні проголошується, що регіональна промислова політика повинна бути адаптована до умов постіндустріального суспільства [1, с. 30; 2, с. 69; 4, с. 245]. Вчені, які розглядають регіональні диспропорції економічного розвитку України, перш за все, класифікують регіони за типами. Так, згідно з М. Долішнім, всі регіони України можна умовно поділити на дві групи: 1) регіони-донори, з яких через банки вилучаються фінансові ресурси до інших регіонів. Це Автономна Республіка Крим, Донецька, Івано-Франківська, Київська, Луганська, Львівська, Чернігівська області; 2) регіони-отримувачі, котрі залучають фінансові ресурси з інших регіонів (Вінницька, Волинська, Закарпатська, Миколаївська, Полтавська та ін. області) [3, с. 420].

У деяких працях науковців зроблено наголос на сприянні розвитку науки, освіти й професійної підготовки, стимулюванні проведення науково-дослідних робіт. Таким чином, маємо два пріоритетних напрями регіонального промислового розвитку, які, в свою чергу, поділяються на заходи (інструменти) реалізації поставлених цілей економічного розвитку регіонів. А. Ягодка, М. Диба, С. Кондратюк виділяють ряд самодостатніх регіонів і називають їх "дійні корови" України, які забезпечують не лише себе, але й через державний бюджет дають можливість зводити кінці з кінцями іншим регіонам. Серед таких — м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Одеська та Сумська області [9, с. 31]. У роботах російських вчених О. Карлика та О. Комарова можна знайти таку типологію регіонів: регіон як квазідержавна, регіон як квазікорпорація та регіон як ринок [2, с. 70].

Регіони поділяють також на типи на основі розрахунків внутрішньорегіональної нерівності. У вітчизняній науці існують досить змістовні і продуктивні методики оцінки міжрегіональних відмінностей (GAP-аналіз економіки регіону та попереднє цілепокладання, аналіз потенціалу регіону та SWOT-аналіз [2, с. 65] тощо).

Ю. Корецький та Н. Рудь пропонують використання методики багатофакторного порівняльного аналізу [3, с. 420] для оцінки промислово-інноваційного потенціалу регіону. Для оцінки рівнів соціально-економічного розвитку регіонів використовують систему тактичних нормативів [6], які розглядаються як опис цілей економічного розвитку регіонів України для більш віддаленої перспективи. Визначені вищенаведеним способом правила типізації регіонів дозволяють диференціювати регіони на лідерів, високорозвинутих, розвинутих, проблемних (слаборозвинутих та депресивних).

Ще одним із інструментів політики регіонального розвитку є активізація транскордонного співробітництва. В Україні створено та функціонують шість євро регіонів "Буг", "Карпатський", "Нижній Дунай", "Верхній Прут", "Дніпро", "Слобожанщина". Як зазначають П. Беленький та О. Другов, створення євро регіонів сприяє розширенню економічної співпраці і дає змогу областям самостійно виходити на європейські структури (з огляду на те, що 19 з 25 областей України є прикордонними).

Важливим напрямом збалансування соціально-економічного розвитку регіонів є фінансова підтримка слаборозвинутих регіонів. Саме цей підхід розглядають в своїх працях М. Долішній, П. Беленький, О. Другов, М. Чумаченко, Т. Уманець — підтримка регіонів може здійснюватися у формі фінансової допомоги: дотації та позики до регіонального бюджету, територіально диференційована податкова політика, вільний доступ в регіони приватних інвестицій [8, с. 34] та ін.

В останній час регіональна політика поступово адаптується до умов постіндустріального суспільства. Розвиток регіонів передбачає перенесення акцентів у промислово-інноваційній політиці на регіональний рівень. Важливими заходом у цьому процесі є прогнозування та програмування розвитку промисловості регіону. Створення в регіоні промислового комплексу інноваційного типу, структура якого відповідала б ресурсному потенціалу держави і потребам ринку, потребує прогнозування та програмування розвитку промисловості, що стає основним засобом впливу органів державного управління на підвищення керуваності регіональної економічної системи. Саме це зазначає А. Олешко — прогноз промислового розвитку регіону слід не обмежувати лише передбаченням показників обсягів виробництва промислової продукції [5, с. 30]. Для прогнозування промислового розвитку регіону перспективним є розробка та застосування комбінованих методів: принцип ресурсного підходу, методи екстраполяції, регресивних та кореляційних моделей, нормативного прогнозування експертних оцінок тощо. Використовуючи європейський досвід, задля конкретного розв'язання проблем на рівні регіону необхідно розробляти і приймати до реалізації регіональні програми, які охоплюють одразу кілька пріоритетних напрямів промислово-інноваційного розвитку.

У світовій теорії і практиці організації регіонального розвитку промисловості існує чисельна кількість напрямів і концепцій, вибір яких залежить від факторів, що впливають на регіональну економіку. Зокрема, серед раціональних інструментів підвищення інноваційної активності промисловості України може стати у пригоді кластерний принцип державного регулювання, що передбачає концентрацію ресурсів держави на підтримку галузевих кластерів.

Найбільш узагальнено, кластер — це група взаємозалежних компаній (постачальники, виробники й ін.), що гранично знаходяться поруч, та зв'язаних з ними організацій (освітні заклади, органи державного управління, інфраструктурні компанії), що діють у визначеній сфері і взаємно допомагають одне одному. Під регіоном у даному випадку варто розуміти адміністративно-територіальну одиницю (область) як більш прозору структуру управління виробничо-інноваційним процесом. За М. Портером, "кластери — це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також зв'язаних з їхньою діяльністю організацій" [8, с. 26]. Економічною літературою визначені ознаки кластера, які економісти називають правилом чотирьох "К": концентрація підприємств однієї або суміжних галузей в одній географічній точці; конкурентоспроможність продукції, що випускається ними; конкуренція за завоювання й утримання клієнта; кооперація із високим ступенем розвиненості. Кластерові властива наявність приватної власності, конкуренції монополій, принцип вільного ціноутворення, стабільність грошового обігу, економічна самостійність і відповідальність підприємців.

Виступаючи інтеграційним механізмом, він дозволяє фірмам бути разом більш конкурентоспроможними.

Виробники, що приходять з інших галузей кластера, використовують НДДКР, упроваджують нові стратегії. Відбувається вільний обмін інформацією і швидке поширення нововведення по всіх каналах. Зв'язки усередині кластера є засобом подолання замкнутості, непохитності, інертності між суперниками, що скорочує появу конкуренції і нових фірм. Не випадково в багатьох країнах кластерний підхід став активно використовуватися при формуванні й здійсненні національної економічної політики. Кластерний підхід дозволяє підвищити ефективність взаємодії приватного сектора, держави, торговельних асоціацій, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі. Він може слугувати основою для конструктивного діалогу між представниками підприємницького сектора і держави з метою виявлення проблем розвитку науки і виробництва, шляхів найбільш ефективною реалізації наявних інвестиційних можливостей і необхідних заходів державної політики.

Як показує світова практика [7, с. 131; 10, с. 132], кластерний підхід не тільки є засобом досягнення цілей економічної політики (структурні зміни, підвищення конкурентоспроможності, посилення інноваційної спрямованості й ін.), але також є могутнім інструментом для регіонального розвитку, індикаторами якого є збільшення зайнятості, заробітної плати, відрахувань у бюджети різних рівнів, підвищення стійкості й конкурентоспроможності регіонального виробництва. Так, цілком кластеризовані фінська і скандинавська промисловість. У США більше половини підприємств працюють за такою моделлю виробництва — підприємства кластера знаходяться в одному регіоні й максимально використовують його природний, кадровий та інноваційний потенціали. Американські "ноу-хау" у секторі виробництва споживчих товарів забезпечили лідерство країни в сільському господарстві, виробництві упакування і засобах механізації (галузі-постачальники) поряд з успіхами в сфері реклами і фінансовому секторі (галузі-споживачі). Як правило, продукція кластерів орієнтована на експорт або імпортозаміщення.

Країни Європейського Союзу прийняли шотландську модель кластера, у якій ядром такого спільного виробництва стає велике підприємство, що поєднує навколо себе невеликі фірми. Існує й італійська модель — більш гнучке і "рівноправне" співробітництво підприємств малого, середнього і великого бізнесу. Кластерний підхід використовується в розробках шведських теоретиків. Їх кластерна теорія побудована на структурі національної економіки (вивчення взаємозв'язків великих шведських багатонаціональних корпорацій). Їхні кластери засновані на тезі Е. Дахмена "про блоки розвитку", де основою розвитку є наявність зв'язку між здатністю одного сектора розвиватися і забезпечувати прогрес в іншому [10, с. 133].

Сучасні теорії розвитку конкурентоспроможності на основі кластерів розроблені В. Фельдманом, який розуміє під кластером диверсифіковану сукупність галузей, зв'язаних відносинами постачань і придбань, заснованих на матриці "витрати — випуск". Кластерний підхід до вивчення економічних процесів конкурентоспроможності застосовується в низці інших теорій. Зокрема, французькі вчені І. Толенадо і Д. Сольє позначають кластер як "фільєри" або залежність одного сектора від іншого за технологічним рівнем, це ґрунтується на необхідності створення технологічних зв'язків між галузями і секторами для реалізації їхніх потенційних переваг. Кластери формуються в Німеччині, Японії, що розвиваються країнах Латинської Америки, Азії, Африки. Фахівці вважають, що для країн з перехідною економікою найбільше підходить кластерна організація виробництва [10, с. 137].

Слід також зазначити, що у світовій практиці успішний розвиток конкурентоспроможності промисловості забезпечується за комплексного використання теорій кластерного механізму і сучасних концепцій інноваційного розвитку. Під кластером інноваційної активності розуміється сукупність

базисних нововведень, сконцентрованих на визначеному відрізку часу й у визначеному економічному просторі. Кластерна форма організації приводить до створення особливої форми інновації — "сукупного інноваційного продукту". Об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а визначену систему поширення нових знань і технологій.

Формування промислово-інноваційних пріоритетів в регіоні дозволяє у найкоротші терміни та з високою ефективністю використовувати інтелектуальний та науково-технічний потенціал регіону як факторів досягнення поточних і перспективних цілей держави. Тому в управлінні інноваційними процесами на регіональному рівні пріоритетну підтримку повинні мати підприємства галузей регіону, що мають власну базу для проведення дослідно-експериментальних та науково-технічних досліджень. Звідси — важливим заходом розбудови промислово-інноваційного комплексу регіону є переорієнтація промисловості на виробництво наукомісткої високотехнологічної продукції.

Регіональна промислово-інноваційна політика має охопити інфраструктуру підтримки інноваційних процесів (технопарки, інноваційні центри, бізнес-інкубатори та інші інноваційні структури), наукові установи регіону, передові за технологією виробництва регіону.

ВИСНОВКИ

Отже, державна регіональна промислово-інноваційна політика це: по-перше, історично визначений, з можливістю програмування, рівень інноваційно-технологічного розвитку суспільства і здібностей людини, виражена в типах і формах здійснення життєдіяльності людей на основі реалізації технічних можливостей у сфері виробництва, його організації та управління; по-друге, рівень технологічної безпеки в границях економічної безпеки регіону; по-третє, інтеграція технологій з передбаченими функціями людини, уміння створювати способи виробництва; по-четверте, технічна освіта та інноваційна культура.

Література:

1. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення // Економіст. — 2005. — №6. — С. 28—32.
2. Карлик А., Комаров А. Промышленная политика и развитие регионов // Проблемы теории и практики управления. — 2005. — №3. — С. 66—71.
3. Корецький Ю.М., Рудь Н.Т. Методичні аспекти оцінки інноваційного потенціалу регіону // Стратегія розвитку України: Науковий журнал. — 2004. — № 1—2. — С. 418—430.
4. Лукінов І. Наукові основи регіонального розвитку і принципи регіональної політики / Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: регіональні і соціально-економічні аспекти (Збірник наукових праць) / Матеріали конференції. — 1998. — 14—16 вересня. — С. 240—248.
5. Олешко А.А. Державна регуляторна політика промислового інноваційного розвитку регіону // Проблеми науки. — 2004. — №8. — С. 29—32.
6. Регіональна політика Європейського Союзу: історія і сучасність: www.old.europepxi.kiev.ua
7. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. — К.: Логос, 1999. — 568 с.
8. Уманець Т. Методологічні аспекти управління економічним розвитком регіону // Регіональна економіка. — 2006. — №1. — С. 22—34.
9. Ягодка А., Діба М., Кондратюк С. Перекося регіональної економічної політики держави / Економіка України. — 2004. — №8. — С. 28—35.
10. Dahmen E. Entrepreneurial Activity and the Development of Swedish Industry, 1919—1939. — Stockholm, 1990. *Стаття надійшла до редакції 12.07.2010 р.*